

Cyrus, pragmatisch filosoof-koning, of de moeilijkheid van deugdzaam literatuur

Recensie

Xenofon, *De vorming van Kyros de Grote*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door John Nagelkerken, met een nawoord van Andreas Kinneking (Eindhoven: Damon, 2021), 397pp. ISBN 978 94 6340 2996.

In boek 10 van Plato's *Politeia* (ca. 375 v.C.) beargumenteert Socrates dat de gangbare Griekse poëzie (Homerus, tragedie) niet geschikt is voor het onderwijs van de rechtvaardige Wachters voor de Ideale Stad. Het probleem is dat dergelijke poëzie onvermijdelijk zwicht voor de verleiding dramatische scènes te verbeelden waarin een 'goed' mens zich verliest in afkeurenswaardig gedrag, zoals rouwmisbaar of woede wanneer het noodlot hem treft.

Het is dus zo dat dit deel [van de ziel], het turbulente, zich goed leent voor allerlei soorten rijkgeschakeerde [poëtische] imitatie. Het kalme, bedachtzame karakter daarentegen, dat vrijwel altijd aan zichzelf gelijk blijft, is niet makkelijk na te bootsen, en ook is de nabootsing ervan niet makkelijk te begrijpen, al helemaal niet door de massa, of een uiteenlopende verzameling mensen in een theater. Want wat er dan nagebootst wordt is niet herkenbaar voor deze mensen. (604e, eigen vertaling)

Deze verstandige literatuurkritiek van Socrates komt onwillekeurig bij de lezer van Xenophons *Kyrou Paideia* (370 v.C.) op, want daar is het inderdaad af en toe bijna

ondraaglijk hoe verstandig, hoffelijk, dapper, vrijgevig, en deugdzaam in alle toonaarden de hoofdpersoon Cyrus zich telkens betoont. Nooit zal men hem op onbeheerst gedrag of dwaasheid betrappen: hij is in alle opzichten gelijkmoedig. En helaas dus ook lang niet zo onvergetelijk en menselijk als een Oedipus of Achilles.

Het is niet vreemd Xenophons werk in verband te brengen met Plato's *Politeia*. Xenophon was immers net als Plato een leerling van Socrates, en evenzeer onder de indruk van diens leer. Ook Xenophon neemt Socrates geregeld als hoofdpersoon voor zijn werken (*Symposium* en *Memorabilia*). In het nawoord van de nieuwe, zeer adequate vertaling van de *Kyrou Paideia* door John Nagelkerken, merkt Andreas Kinneking bovendien op dat men Plato's werk, evenals dat van Xenophon, als vroege uiting van het vorstenspiegelgenre (*speculum principis*) kan begrijpen. In de *Politeia* wordt vastgesteld dat de perfecte heerser van de ideale samenleving een filosoof zou zijn: een bovenmenselijk toonbeeld van onfeilbare deugd. Maar waar Plato altijd een theoreticus en idealist zou blijven, werd Xenophon beïnvloed door zijn praktijkervaringen als generaal in het leger van de Pers Cyrus de Jongere (satraap van 408-401 v.C.), waarover hij zijn autobiografische *Anabasis* zou schrijven. Dit verklaart waarschijnlijk niet alleen waarom Xenophon zijn vorstenspiegel in het legendarische Perzië plaatst, maar ook dat hij een wat pragmatischer beeld schetst van de ideale heerser. Iemand die weliswaar ongewoon deugdzaam, beheerst en rechtschapen is, maar toch af en toe zijn (zonder uitzondering moreel verwerpelijke) vijanden een hak wil zetten, en met een onbeschaamd rationele calculus de voordelen van vrijgevig en vriendelijk beleid uiteenzet. Dankbaarheid is onbetaalbaar, stelt hij, en dus is gulheid ten aanzien van potentiële handlangers niet alleen beter, maar ook vooral voordeliger dan gierigheid. Zelfs de aartscyenicus Machiavelli wist zo nog wat van waarde te vinden in dit overwegend toch zeer stichtelijke werk.

De *paideia* waarvan sprake is in de titel speelt zich eigenlijk vooral in het eerste boek af, waarin Xenophon de jeugd van Cyrus de Grote (600-530 v.C.) in Perzië beschrijft en danig uitweidt over de vermeende opvoedkundige instituten van de Perzen. Ook hier dringt zich wederom de vergelijking met Plato's *Politeia* op, want de opvoeding van de jonge Perzen lijkt verdacht veel op die van de Spartaanse jeugd zoals door Plato verheerlijkt. Discipline, tucht en een zeer karig dieet staan centraal in een opvoeding die grotendeels gemeenschappelijk verloopt. Kinderen en jongeren eten, trainen en slapen allemaal samen als een soort legerrekruten. Hun voornaamste leerstof bestaat uit rechtvaardigheid en dapperheid. Cyrus is echter een halve Meed (van moederszijde) en vertrekt daarom halverwege zijn jeugd naar het hof van zijn grootvader Astyages, waar hij kennismaakt met de veel luxueuzer gebruiken van de Meden (met hun geborduurde gewaden, make-up en rijkelijk besprenkelde diners). Respectvol

maar onverstoort neemt hij er kennis van, en behoudt alleen het goede. In de boeken 2-7 beschrijft Xenophon hoe Cyrus als vazal van zijn Medische oom Kyaxares de basis legt van wat eens het machtige en uitgestrekte Perzische rijk zal zijn. Aanvankelijk zijn zijn acties er vooral op gericht de Meden te beschermen tegen de aspiraties van de naamloze, maar schurkachtige Assyrische vorst in Babylon. Hij sluit daartoe bondgenootschappen met vele volkeren (Chaldaeërs, Hyrkaniërs, Kadousiërs en Saken), en verslaat ook de befaamde Lydische vorst Croesus, die hij vervolgens aanneemt als zijn raadgever. Tenslotte weet Cyrus de machtige stad Babylon in te nemen door tijdens een nachtelijk festival, wanneer alle inwoners aan het feesten zijn, de koers van de rivier die door de stad stroomt te verleggen en vanuit de droge bedding de stad binnen te dringen. Ook dan volgt geen ongebreideld bloedbad, maar een alleszins redelijke machtsovername.

In het laatste boek, dat qua toon van de voorgaande enigszins verschilt, wordt nog eens puntsgewijs uiteengezet hoe Cyrus dacht over het koningschap, en welke van de gebruiken die hij heeft ingesteld de Perzen nog steeds gebruikten. Het boek eindigt met een verzuchting dat de huidige Perzen vele malen minder rechtschapen, mannelijk en dapper zijn dan hun machtige voorvader Cyrus.

Xenophon heeft duidelijk nagedacht over de vraag hoe men lessen in fair en effectief leiderschap zo boeiend mogelijk kon verpakken voor de jeugdige elite, en zijn antwoord is dus deze wonderlijke mengvorm: een pseudo-historisch verslag met fictionele elementen, een educatieve *Bildungsroman* over een ideaal karakter. Geen tragedie over een zich de ogen uitstekende Koning Oedipus of epos over een razende Achilles, nee, een genoeglijk voortkabbellend, voorbeeldig relaas van succesvol leiderschap vol praktische wenken en educatieve speeches. Het werk werd een doorslaggevend succes. Tot ver in de vroegmoderne tijd namen generaties jonge aristocraten de deugdzame daden en wijze woorden van Cyrus, verluchtigd met een enkele brave kwinkslag, tot zich in hun opleiding tot politiek leider. Van de effecten hiervan is helaas op het huidige politieke toneel weinig meer te merken—en je vraagt je af of het eigenlijk ooit anders kan zijn geweest.

Deze geüpdatete vertaling (gebaseerd op een eerdere uit 1999), die letterlijk eerder dan elegant is, ontsluit voor de lezer dit document van groot educatief en politiek belang voor de Westerse cultuurgeschiedenis. De informatieve voetnoten geven zinvolle aanvullingen en het nawoord van Andreas Kinninging biedt een welkom politiek-filosofisch perspectief op deze tekst die, laten we eerlijk zijn, paradoxaal genoeg niet in de laatste plaats zo interessant is door zijn onbeschaamde eentonigheid. Een eentonigheid die, zou ik willen suggereren, misschien wel vooral te interpreteren valt als een

antwoord op Plato's uitdaging literatuur te schrijven die bijdraagt tot een rechtvaardige samenleving, door de nabootsing van een deugzaam karakter.

Jacqueline Klooster
j.j.h.klooster@rug.nl

